

Спрямована переважно проти економічно і політично самостійних громадян, система позбавлення виборчих прав відповідала одному із своїх призначень – утвердженню односторонності і одноманітності всіх сторін життя громадян республіки і країни. Після виконання своєї функції систему позбавлення виборчих прав скасувала Конституція УСРР 1937 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтар А.В. Городские Советы Украины: История становления и развития. – К. – О. – 1990 г. – 204 с; Гусев К.В., Дробижев В.З. Рабочий класс в управлении государством (1926 – 1937 гг).- М., 1968. – 100 с.; Давидюк А.Т. Политическая активность рабочего класса. – Львов. 1986. – 157 с.; Ким А.И. Советское избирательное право. - М., 1965. – 608 с; Кукушкин Ю.С. Сельсоветы и классовая борьба в деревне (1921-1932 гг).-М., МГУ, 1968.-294 с; Лепёшкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921 – 1936 гг). - М., 1957.-411с.; Олейник Н.Н. Деятельность Коммунистической партии по укреплению Советов 1921-1925 . – Х., 1989. – С. 25-49; Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права (1917-1925 гг) - М., 1973. – 235 с; Рудик П.Л. История советского избирательного права (1917-1936 гг)-М., 1991. – 426 с. 1 інші; 2. Конституція УСРР // Слюсаренко А.Г.; Томенко М.В. Історія Української Конституції. – К., 1993. – С. 131-132; 3. Радянська Україна. – 1927. – № 1-2. – С. 5; 4. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО) -Ф. 3651. - Оп. 1. - Спр. 158. - Арк. 3-4; 5. Підсумки виборчої кампанії 1925-1926 рр.– Х., 1926. – С. 26; 6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) - Ф. 3316.– Оп. 20.– Спр. 9921.– Арк. 97-100, 114; 7. Стенографічний відчит Х-го окружного з'їзду Рад Київщини. – К., 1927. – С. 498. 8. Звіт Одеської міської Ради робітничих та селянських депутатів за час роботи IX скликання. Березень 1927 р. – грудень 1928 р. – О., 1928. – 167 с; 9. Міські селища УСРР. Збірник. Статистично.-економічних відомостей. – Х., ЦСУ УСРР 1929. – 184 с; 10. Красный горняк.- 1927. – 6, 11 февраля. 11 Конституція УСРР. – Х., 1929. – 28 с; 12. Вісті. 1928 . – 24 жовтня. Підсумки перевиборів Рад 1928 - 1929 рр.– Х., 1929. – С. 35-36; 13. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР Р. – М., 1930. № 50. – ст. 523 ; 14. Выборы в советы и состав органов власти в СССР в 1931 г. – М., 1931; Історія Української РСР У 8 т. – К., 1977. Т. 6 – С. 270; 15. Вісті ВУЦВК. - 1934 – 15 жовтня; 16. Выборы в Советы в Союзе СРСР 1934 - 1935 г. – М., 1935. – С. 9.

Л.В. Низова

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ІЗ СТАРИМИ КООПЕРАТОРАМИ В УКРАЇНІ У 1919–1920 РР.

Умова «поголовного» кооперування населення була визначальною для партії більшовиків. Вони хотіли підкорення його радянській владі, й тому центром своєї політики обрали одержавлення населення країни через «поголовне» кооперування. Воно стало механізмом підкорення дрібних виробників – тим шляхом, який потрібний був для зміни їх соціально-економічної природи. В одержавлення дрібних власників у країні більшовики визначили старих кооператорів як своїх помічників в залученні останніх до «поголовного» об'єднання: в єдину «виробничо-споживчу мережу» комун, як сподівався В. Ленін у 1918 р.; у 1919 р. в єдину споживчу комуну; у Центроспілку в 1920р.

В. Ленін намагався «поголовно» кооперувати населення у радянській державі, визначивши, що потрібно знайти заохочення для цього для старих кооператорів, які допоможуть здійснити цей процес. Бажання очолити всі кооперативи у країні, зрештою, схилило керівників споживчої кооперації на згоду до співпраці з радянською владою.

Хто такі старі кооператори? Чому вони все ж не погодилися на співпрацю з більшовиками?

«Старі» кооператори були представниками найбільшої суспільної організації, яка мала до революції 1917 р. капіталістичне обличчя. Дрібнобуржуазна кооперація (за визначенням В. Леніна) оголосила після приходу до влади більшовиків про свою нейтральну політичну позицію у державі. Але партія вбачала це як мімікрію, за якою ховались симпатії останньої до денікінщини, а в Україні – до співробітництва з С. Петлюрою. Вдалу характеристику їй дали на зборах кооператорів у 1920 р.: «Стара кооперація прагнула благополучно ужитися при всіх режимах країни, висуваючи на своєму аванпості залежно від режимів більш або менш близьких до режиму ідеологію та керівників. На Україні під час численної зміни властей, пристосування кооперації до різних режимів, приховування нею свого соціально-політичного лиця, виробилося в особливо вмілу кооперативну політику, і недаремно в одній із своїх заяв про раднаркоми України представники найбільших українських кооперативних об'єднань заявляли про те, що вони можуть перенести та пристосуватися до будь-якого режиму, проте крізь цю кооперативну лояльність просвічує істина – куркульська, а іноді й прямо контрреволюційна сутність старої кооперації, у середині якої ще не відбулося свого Жовтня»¹.

Така характеристика відбиває соціально-економічну природу старої кооперації, що повністю відповідає капіталістичним умовам розвитку, а вона в Україні ще й сама була основою форми відповідних відносини.

Через особливості України інвестиційний капітал загальноросійського масштабу з розвитком капіталізму у царській імперії прийшов цілеспрямовано в більшому обсязі на південний схід України, зокрема у вугільну та залізорудну промисловість. Зародження українського капіталізму, як і національної буржуазії, проходило у кооперації. Подальший розвиток капіталізму в Україні пов'язувався виключно з дрібнобуржуазним напрямом та разом із формою кооперації як віддзеркалюючого образу, де він знаходився у найбільш сприятливому природному становищі.

Отже, стара кооперація, особливо в Україні, сама по собі становила форму розвитку капіталістичних відносин навіть у системі радянської влади (за умови залишення її колишніх форм організації). Часта зміна влади (з основами приватногосподарського розвитку) сприяла у перші роки після революції збереженню капіталістичних основ у старій кооперації в Україні. Тому в ній ще «не відбулося свого Жовтня».

Капіталістична система старої кооперації продовжувала розвиватись, особливо в сполучі з петлюрівською владою, й становила єдиний економічний і політичний сприятливий її природі дрібнобуржуазний комплекс. На відміну від України, у Росії старий напрям припинив у своїй основі розвиток в умовах радянської влади через масову експропріацію, націоналізацію, конфіскацію великого капіталу. Ці масові радянські заходи до капіталу в центрі, зачепили також стару кооперацію, її дрібні майстерні, промисли. У Росії стара кооперація не мала такого виняткового значення і була у більш підпорядкованому становищі в економічній структурі поряд з великим капіталом у порівнянні з Україною, де вона стала центром останнього. В цих умовах одержавлення населення країни через «поголовне» кооперування, яке потрібно було зробити радянській владі в Україні, стало майже неможливим у механізмі підкорення дрібних виробників. У статистичних даних, якими користувався В.І. Ленін під час визначення таблиці споживання населення, є такі факти:» Припустимо (для кращого обрахунку, для спрощення і для полегшеного запам'ятання), що населення РРФСР дорівнює 50 мільйонам:

- 10 млн. робітників – 20% населення;
- 20 млн. бідних селян – 40% населення;
- 15 млн. середняків (селян) – 30% населення (це і є ті дрібні виробники, за визначенням В.Леніна. – авт.);
- 4 млн. багатих селян – 8% населення;
- 1 млн. в минулому поміщиків, капіталістів, вищих службовців інш. – 2 % населення.

Соціальні типи: а) пролетарське та напівпролетарське міське населення; б) сільське; в) середнє селянство та найбільш близьке до нього дрібнобуржуазне населення; г) багате селянство та міська середня буржуазія; д) вищі класи». Надруковано за рукописом².

Ці дані виявляють дрібних виробників та багатих селян близько 38% у РСФРР. В Україні, згідно з більшим розвитком кооперації в сільському господарстві, логічно цей рівень підвищується. Тому в даних умовах одержавлення населення через «поголовне» кооперування, яке потрібно було зробити радянській владі в Україні, було для неї неможливим або найважчим у механізмі підкорення дрібних виробників.

У цих обставинах, справедливо йдеться у виразі В. Леніна, що легше більшовикам витримувати опір на фронтах війни, ніж приватника: «Війна не скінчена, вона продовжується на безкровному фронті. Тут ще вороги сильніші за нас, потрібно в цьому зізнатися»³.

Отже, в цих умовах більшовики розпочинали «поголовне» кооперування населення з допомогою старої кооперації у «переломі» 1920 р. (після невдалих спроб у 1918–1919 рр. об'єднати населення в комуни).

Виступаючи 3 квітня 1920 р. з доповіддю про кооперацію на IX з'їзді РКП(б) Ленін вказав на своє ставлення до останньої, яке за два роки зовсім не просунулося вперед. Він підтвердив рішучість більшовиків до радикальних дій відносно неї, підкресливши, що партія хотіла б одержавити цю категорію разом з усіма тими, що вживають найману працю, але реальність сил у більшовиків у країні така, що це для них безглузда справа. «...Ви неправі, відмовляючись від одержавлення. Тут говорили: якщо капіталістів націоналізували, то чому не можна націоналізувати кулаків? Але цей довід не дарма зустрів тут веселість. Насправді, як не рахувати заможних селян, котрі не обходяться без експлуатації чужої праці, все ж їх не менше як півмільйона, а може й біля мільйону, як же ми зможемо їх націоналізувати? Це фантазія. Для цього у нас зараз немає сил». «Це було б добре, але неможливо в силу того, що ми маємо справу з класом, менш доступним нам і ні в якому разі не

.....
здатним піддаватися націоналізації.» ...ті заходи влади, які ми маємо проти кулака, вони діють і проти споживчої кооперації»⁴.

Такий діагноз поставив Ленін старій кооперації разом з усіма дрібними власниками, що використовували найману працю. Але при цьому він підкреслював доцільність встановлення правильної тактики відносин партії із старою кооперацією в той визначальний період 1920 р. Ленін продовжував вести роз'яснювальну роботу, як у подробицях потрібно більшовикам проводити не одержавлення, а так звану взаємодію із старою кооперацією.

У квітні 1920 р. він виділив її в авангард, який веде за собою дрібних виробників як умови «поголовної» кооперації населення для побудови радянського суспільства. Серед інших видів кооперації – робітничої, кредитної, виробничої – більшовики виділили саме споживчу за те, що вона виказала готовність співробітничати з радянською владою.

Ленін у доповіді 3 квітня 1920 р., незважаючи на прийняте рішення про співробітництво, висловив невпевненість в її намірах піти на нього на користь радянської влади. Створюючи систему опори радянської влади – споживчу кооперацію – у процесі поголовного кооперування населення, він визнавав усі складності, пов'язані із взаємовідносинами зі старою кооперацією. Але необхідність її участі у важливому для партії процесі «поголовного» кооперування населення змушувало йти на ці складності заради підкорення останнього радянській владі.

З доповіді Леніна на IX з'їзді партії видно, що він розумів, звідки відбуватиметься загроза планам партії більшовиків у побудові радянської кооперації. Він навіть вказував на наповненість споживчої кооперації ворожими елементами, яку не помічає ЧК: «Тов. Чучин повністю правий, коли говорить, що в кооперації сидить цілий ряд контрреволюціонерів...». У цій же доповіді Ленін визначає слабкі місця в ЧК, яка не допомагає партії вилучити ці «контрреволюційні елементи» в споживчій кооперації та відокремити їх: «Тут слушно сказали про ЧК. Якщо через власну короткозорість ви не можете викрити окремих вожаків кооперації, то посадіть туди одного комуніста, а добрий комуніст в той же час є і хороший чекіст і поставлений в споживче товариство він повинен притягнути, в крайньому разі, – двох кооператорів-контрреволюціонерів»⁵.

Ленін вказав також, що потрібно робити відносно старої кооперації, яка застигла в контрреволюційній діяльності, поставив питання про притягнення її представників до відповідальності. Але не потрібно змішувати політичні та господарські справи. Відносно останніх у побудові кооперації Ленін закликав тільки до економічних заходів для останньої створення, щоб не плутати їх з політичними щодо контрреволюційних дій: «... «прийняти міри» – є дух чекістський, неправильно внесений в господарське питання»⁶. Ленін намагався задіяти всі важелі до стратегічного напрямку взаємодії з кооператорами. Для цього він створював у 1920 р. радянську політичну систему, в якій спирався на споживчу кооперацію у процесі «поголовного кооперування» населення в період, «... коли міжнародне положення надало більш продовжений перепочинок, ніж той який ми мали на початку революції. Але треба пам'ятати, що це не більше, ніж перепочинок. Треба пам'ятати, що весь капіталістичний світ озброєний з ніг до голови і чекає момент, вишукуючи кращі стратегічні умови, виявляючи засоби нападу. Неможна ні в якому разі забувати, що зараз вся економічна сила і вся військова сила ще на його боці»⁷.

Оскільки умова «поголовної» кооперації населення проходила в такому оточенні і для побудови нового суспільства була визначальною, тому споживча кооперація (із старими кооператорами в країні) ставала у центр радянської політики в цей перебудовний час. Вона визначила своє подальше життя в державі як умову індустріалізації країни й була готова до акту вирішального у 1920 р. проведення «поголовного» кооперування.

Своїм прикладом взаємодії старого кооперативного апарату з владою вона мусила втягнути всю приватногосподарську систему в країні в одержавлення для радянських форм виробництва.

Створюючи систему опори влади у дрібнотоварному виробництві, споживчу кооперацію, Ленін передусім розглянув її організаційні принципи. У доповіді 3 квітня 1920 р. він оголосив резолюцію так званої меншості (М. Крестінського). До неї додав: «Підготуй орган і перевір його у справі, перевір, чи збільшується його виробництво», і далі він підтримуючи цю ідею, пропонує: «Перш за все створи базу ... Потрібно менше дмухати. Слід прийняти резолюцію меншості, котра дає основну лінію (в кооперуванні - авт.)»⁸. «...Треба зв'язати виробничу кооперацію із споживчою та піти на всілякі поступки, тільки щоб збільшити кількість продуктів в найближчій перспективі, ця думка впливає з нашого двохрічного досвіду. Вона ніяк не стискує радянських робітників в боротьбі проти куркульського, буржуазного типу кооперації. Вона не тільки не стискує, але й надає нову зброю в руки. Якщо ти вмієш що-небудь організувати, ми дамо тобі премію, але якщо ти не виконаєш це завдання, тоді ми тебе будемо бити, Не тільки за те, що (відносно до споживчої кооперації – Л.В.)

.....
контрреволюційна, на це є ЧК, як тут правильно заявлено; ні, ми тебе будемо бити за невиконане завдання державної влади, Радянської влади і пролетаріату.»⁹

Отже, взаємовідносини влади із старими кооператорами у 1920 р. набрали вирішального значення в другій спробі мирного етапу «поголовного кооперування населення» (після 1918 р.), розбудови радянського господарства. Політична та економічна напруженість проходила скрізь ці взаємовідносини. У політичному напрямі, – щоб «поголовно» кооперувати населення з допомогою старої кооперації й у такий спосіб одержавити й підкорити його. В економічному напрямі – спромогтися за рахунок приватногосподарського потенціалу останньої відродити виробничу й продовольчу організацію виготовлення товарів. Але при всій важливості ролі старої кооперації у радянській країні більшовики відвели їй не самостійне місце, а визначили його під контролем та в співпраці з Наркомпродом і ВРНГ.

У цьому процесі «перелому» населення взаємовідносини із старою кооперацією в 1920 р. визначилися рішеннями ІХ з'їзду партії. Він був тим майданом, який приготували більшовики до вирішальних подій у країні.

В «Экономической жизни» за 1920 р. (центральна газета – Л.В.) відбувалася агітація за нові взаємостосунки старої споживчої кооперації та радянської влади. Важливе місце відводилося новій організації – Центроспільці, яка об'єднала всі види кооперації в єдиний союз. 7 червня 1920 р. відбувся об'єднавчий з'їзд Центроспільки за присутністю представників всіх видів старої кооперації. Рішення погоджувальної наради старих кооператорів і влади на об'єднавчому з'їзді в Харкові й І з'їзді Центроспільки вже влітку розпочали діяти на практиці. Вони мали односторонній майже наказовий характер влади, яка намагалася швидше впроваджувати одержані наслідки з'їзду. Ця швидкість перебудови приватногосподарського сектору кооперації до державного підпорядкування спричинила до того, що вони не запроваджувались у життя під різними причинами. Односторонній характер прямої непокори розпочали старі кооператори ще на І з'їзді, влада намагалась виключити з голосування зачинателів протидій, відбираючи мандати, щоб провести загальні необхідні резолюції. Споживча кооперація навіть на цьому з'їзді не була переможцем над всією кооперацією у країні. А щоб ще більше визначити залежне положення старої кооперації, влада 22 червня 1920 р. видала декрет РНК «Про об'єднання заготівель сировини і продовольчих продуктів у Республіці». В цьому декреті заготівля основних видів сировини, як-от: пеньки, льону, вовни, кожї, щетини, маслічного насіння – перекладалася на Наркомпрод, а також вироблення ним останніх у порядку обов'язкової поставки шляхом розверстки. Апарат ВРНГ, який працював з цими видами заготівлі, передавався Наркомпроду¹⁰. Для Центросоюзу майже одразу визначалося підлегле й підпорядковане до державних керівних органів положення. Воно й зазначило місце старій кооперації виключно в загальному ланцюгу підпорядкованих виробництв. Це й було останньою причиною до дій проти радянської влади.

Саботаж старих кооператорів тільки розпочався щодо активних дій радянської влади з «поголовного» кооперування всього населення. Очолена, в тому числі старими кооператорами, селянська війна у березні 1921 р. змусила радянську владу змінити «поголовне» кооперування населення на встановлення продуктового податку в країні та піти на нову економічну політику, реальну взаємодію з приватногосподарським населенням.

Отже, в процесі здійснення індустріалізації країни термінова інтеграція дрібних виробників-власників для повного підпорядкування їх у радянську систему вперлася в існування керівної групи старих кооператорів. Протягом 1919–1930-х рр. вони, не виступаючи відкрито проти радянської влади, проводили активну політику протистояння їй руками дрібних виробників у країні. Цей шар населення визначився найбільш активною протидією владі після знешкодження великого капіталу в державі. Він намагався зайняти головне місце в існуючому дрібнобуржуазному суспільстві, коли останній було вигнано з країни. Дрібний капітал всіма правдами та більше неправдами волів «вбитися» вгору в єдино можливий для них термін «перехідного періоду». Старі кооператори займалися посередницькою діяльністю до революції між владою і дрібним товаровиробником у кустарно-ремісничій промисловості й сільському господарстві. Старі кооператори не виступали на поверхні історичних процесів, але були завжди двигуном їх.

Стара кооперація прагнула вижити при всіх режимах у державі, висуваючи відповідно потрібну ідеологію та керівників. В Україні під час численної зміни властей пристосування кооперації до різних режимів, приховування нею свого соціально-політичного обличчя виробилося в особливу вмілу політику. Українські кооператори могли пристосуватися до будь-якого режиму.

Розвиток капіталізму в Україні пов'язувався виключно з його дрібнобуржуазним напрямом і з формою кооперації як визначального образу, де він знаходився у найбільш сприятливому природному становищі.

Тому стара кооперація, особливо в Україні, сама по собі становила форму розвитку капіталістичних відносин навіть у системі радянської влади (за умови залишення її колишніх форм організації). Часта зміна влади (з основами приватногосподарського розвитку) сприяла в перші роки після революції збереженню капіталістичних основ у старій кооперації в Україні. У ній ще не відбулася Жовтнева революція, яка скинула б капітал, що експлуатував велику масу виробників. Навпаки, капіталістична система в особі старої кооперації продовжувала ще розвиватись, особливо в сполучі з петлюрівською владою, і становила єдиний економічний та політичний сприятливий для її природи дрібнобуржуазний комплекс. Поголовне кооперування населення, яке потрібно було зробити радянській владі в Україні, стало майже неможливим у справі підкорення дрібних виробників у добровільних умовах за ленинським баченням. В існуючих складних умовах більшовики розпочали «поголовне» кооперування для «перелому» населення до одержавлення в 1920р., недостатньо враховуючи попередні невдалі спроби об'єднати населення в комуні. Ленін, змінюючи тактику, пропонував проводити не одержавлення населення, а так звану «поголовну кооперацію» через взаємодію із старою кооперацією. Він вказував, що потрібно знайти заохочення для них, які у цьому разі організують здійснення даного процесу. Створюючи систему опори влади в дрібнотоварному виробництві – споживчу кооперацію, Ленін передусім визначив для неї організаційні принципи на IX з'їзді партії. Але у практиці виконання їй одразу відвели підпорядковане у роботі, зовсім не самостійне місце, а під контролем Наркомпроду та ВРНГ.

Саботаж старих кооператорів розпочався під час активних дій радянської влади з «поголовного» кооперування всього населення. Очолена, в тому числі старими кооператорами, селянська війна у березні 1921 р. змусила радянську владу піти на нову економічну політику.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАГО України. – Ф.340. – Оп.1. – Спр.5356. – Арк.12; 2. Ленін В.І. Лист П.І.Попову // ПЗТ. – Т. 40. – С.341-342; 3. В.Ленін. Доповідь на III з'їзді робітників текстильної промисловості // ПЗТ. – Т.40. – С.321; 4.Ленін В.І. IX з'їзд РКП(б) // ПЗТ. – Т.40. – С.277; 5. Там само. – С.278; 6. Там само. – С.279; 7. Там само. – С.284; 8. Дев'ятий съезд Российской Коммунистической партии (Стенографический отчет 29 марта – 4 апреля 1920 г.). – М., 1920 г. – С.343; 9. Ленін В.І. IX з'їзд РКП(б) // ПЗТ. – Т.40. – С.278; 10. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1919. – Бюллетень 57. – С.260.

О.В. Разиграев

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ: 1919-1921 РР.

Через історичні обставини західноволинські землі між двома світовими війнами перебували у складі II Речіпосполитої. Польсько-українські суспільно-політичні стосунки в зазначений період були забарвлені напруженістю та драматизмом. Тому одним з головних знарядь польської адміністрації у системі примусу щодо українства стали структури державної поліції. Їх діяльність суперечливо та неоднозначно оцінювало й оцінює історична наука. Українська радянська історіографія розглядала польську поліцію лише в контексті боротьби з комуністичним та робітничим рухом. Сучасна вітчизняна історіографія практично не торкається питання діяльності польської поліції у Західній Волині, в тому числі становлення регіональної та внутрішньої структури органів внутрішніх справ. Організація та діяльність поліції у загальнопольському контексті, де присутні поодинокі волинські фрагменти, стала предметом дослідження ряду польських дослідників. Серед них виділяються такі дослідники, як А. Місюк¹, А. Пеплонський² та р. Літвінський³.

З урахуванням наукової (та й практичної) значущості теми, метою статті є дослідження процесу становлення польських правоохоронних структур на теренах Західної Волині в умовах польсько-української, а згодом і польсько-радянської воєн 1919-1920 років.

У другій половині травня 1919 р. Західна Волинь потрапила під контроль II Речіпосполитої. Перед польською адміністрацією на цих землях поряд із питанням організації апарату державної влади гостро постала проблема формування правоохоронних структур, які б мали відповідати за стан громадського спокою та суспільної безпеки. Від вибору відповідної моделі організації правоохоронних структур залежали не тільки успіхи у творенні політичної адміністрації, а й швидка інкорпорація регіону до складу нововідродженої II Речіпосполитої.

Напередодні вступу польських військ у Західну Волинь функції з охорони громадського спокою та суспільної безпеки виконували місцеві структури правоохоронного характеру. Залежно від